

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Психологічне консультування»

**обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

053 Психологія (практична психологія)

(для денної та заочної форми навчання)

**Тема 11: Особливості консультування клієнтів з вадами
саморегуляції**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 от 25.08.2023

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол 7 від 29.08.2023

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол № 8 від 15.08.2023

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, канд. психол.наук, доцент Чепіга
Л.П.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри практичної психології Навчально-наукового інституту педагогіки, психології, менеджменту та освіти дорослих Української інженерно-педагогічної академії, канд. психол. наук, доцент Казарова А.М.
2. Професор кафедри соціології і психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор соціологічних наук, професор Нечітайло І. С.

Лекція 11 ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТУВАННЯ КЛІЄНТІВ З ВАДАМИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ

Навчальні питання:

1. Консультування при переживанні провини
2. Особливості консультування клієнтів, які плачуть
3. Консультування істеричних особистостей
4. Консультування обсесивних особистостей
5. Консультування при параноїдальних розладах
6. Консультування шизоїдних особистостей

Література:

Основна література:

1. Васьківська С.В. Основи психологічного консультування: Навчальний посібник. -К.: Четверта хвиля, 2018. - 256 с.
2. Васьківська С.В. П'ять вимірів психологічного консультування: навчальний посібник. - Київ, Ніка-центр, 2019. - 400 с.
3. Гендер у психологічних та соціологічних дослідженнях : навч. посіб. / Л.О. Шевченко, Ю.В. Кобікова, І.В. Ламаш та ін.; [Міжнар. благод. фонд "СНІД Фонд Схід-Захід", Харк. нац. ун-т внутр. справ]. - Київ : [б.в.], 2015. - 148 с.
4. Консультативна психологія: підручник / І.С.Булах, В.У.Кузьменко, Е.О.Помиткін [та ін.] : – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. - 482 с.
5. Хомич Г. О., Ткач Р. М. Основи психологічного консультування: навч. посіб. К.: МАУП, 2004
6. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція : навч. посіб. / І. М. Цимбалюк. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Професіонал, 2007. – 544 с.

Допоміжна література:

7. Кулакевич Т.В. Технології психологічного консультування: «Сімейне консультування»: Курс лекцій. / Кулакевич Т.В. – К.: КиМУ, 2017.
8. Опанасенко Л.А. Основи психологічного консультування: у схемах і таблицях / Л.А. Опанасенко – Миколаїв : Іліон, 2019.
9. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації: навч. посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Чернівці : Книги-XXI, 2010.
10. Основи психоконсультування: навч. посіб. / упоряд. і ред. Т. Л. Надвинична. – Тернопіль: ТНЕУ, 2019. – 200 с
11. Рябко Ю. В. Техніки і моделі психологічного консультування: навчальний посібник. / Рябко Ю. В. - Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2013.
12. Сергієнко Н.П. Основи психологічної практики: Курс лекцій. – Х.: НУЦЗУ, 2011.

13. Словник-довідник психолога-консультанта / Н. В. Гаркавенко, Я. В. Чаплак, С. К. Шандрук, І. І. Солійчук. Чернівці, 2010.
14. Чепелева, Н. І. Поєднання індивідуальної та сімейної психотерапії у роботі з родинами
15. Шевченко Л. О. Чепіга Л. П. Практична психологія : навч. Посібник Харків : Константа, 2018. - 191 с.

Консультування при переживанні провини

Практично всім людям знайоме почуття провини. Це таке ж природне переживання людини, як тривога, самотність, свобода та відповідальність. Почуття провини допомагає зрозуміти відмінність між тим, якими ми є, і тим, якими повинні бути. Воно виникає тоді, коли індивід порушує значущі для нього норми моралі. Одночасно це й почуття невиконаного обов'язку. Переживання провини людина відчуває і тоді, коли відмовляється від необхідної особистої відповідальності. Невипадково М. Heidegger для визначення провини та відповідальності використовує одне й те ж поняття — *Schuldig*. Бути винуватим за М. Heidegger — значить бути "відповідальним за".

Як правило, розрізняють справжню, невротичну та екзистенційну провини. Справжня виникає в результаті усвідомлення самого факту провини. У такому випадку можлива та необхідна заслужена розплата.

Невротична провини виникає в результаті усвідомлення допущених помилок чи порушення заборон. Власне, почуття провини в структурі невротичних реакцій посідає особливе місце. Передусім для невротичного почуття провини характерні перебільшення та нещирість.

При неврозах почуття провини ніби допомагає індивіду виправдатися перед собою та іншими. Він зовсім не намагається позбутися цього почуття та навіть енергійно протриває будь-яким намаганням зменшити його. Іноді в переживаннях провини проявляється навіть своєрідна демонстративність. Індивід спеціально принижує себе і тим самим вимагає схвалення своїх вчинків, тому він боляче та вороже сприймає будь-яку сторонню критику, сердиться, коли хтось серйозно починає звертати увагу на його провини.

Однією з найважливіших причин виникнення невротичної провини є страх осуду та страх бути "демаскованим". За страхом приховуються великі розбіжності між "фасадом" та сутністю. Невротик з останніх сил захищає створений ним "фасад", тому що ця "фортеця" захищає його від тривоги. За образом сильної людини невротична особистість намагається приховати свої слабкості, незахищеність, неспокій, нездатність боротися за себе. Зневажаючи ці якості, невротик боїться, що їх викриють інші люди. Уникаючи відповідальності за своє життя та не бажаючи добиватися реалізації своїх намірів, він намагається "паразитувати" на оточуючих шляхом домінування чи з допомогою прив'язаності, любові, покірності.

У такого індивідуума почуття провини та тривоги виникає одразу, як тільки хтось звертає увагу на його вимоги до оточуючих. Ці почуття надають невротичній особистості впевненості, що її не засудять, тим самим

маскується істинна проблема. Таким чином, почуття провини є не лише наслідком демаскування, а і способом психологічного захисту від страху. Фасад провини підтримує почуття безпеки, в той час як індивід провокує оточуючих на запевняння в його невинності. Окрім того, почуття провини дає підстави вважати себе моральним та добросовісним. Тенденція до самозвинувачення також захищає від необхідності змінюватися. Ще одна важлива функція невротичного почуття провини полягає в тому, що вона зменшує небезпеку звинувачення з боку інших — інколи безпечніше наперед узяти провину на себе.

Переживання провини має також онтологічний аспект, тобто правомірно говорити про екзистенційну провину. У цьому розумінні провина є позитивною силою в житті людини. Переживаючи екзистенційну провину, ми звільняємося від згубного впливу невротичної провини.

Виділяють такі три джерела екзистенційної провини:

- 1) Провина внаслідок недостатньої самореалізації;
- 2) Провина внаслідок обмеженості зв'язків із близькими людьми;
- 3) Провина внаслідок втрати зв'язку з Абсолютом.

Безумовно, у наведених вище аспектах людина завжди є винуватою, оскільки:

- ми ніколи не здатні реалізувати всі свої можливості — хоч би тому, що, вибираючи одні можливості, повинні відхилити інші — вони так і залишаються нереалізованими;
- ми ніколи повною мірою не розуміємо своїх близьких та їхні потреби, і внаслідок індивідуалізму приречені бачити інших крізь призму власної особистості,

Екзистенційної провини неможливо уникнути, тому важливо її усвідомити. Вона допомагає виховувати людяність та співчуття в стосунках з іншими, спонукає творчо реалізовувати свої можливості.

У психологічному консультуванні важливо визначити, коли почуття провини допомагає клієнту усвідомити особисту відповідальність за власні вчинки та змінити поведінку в позитивному напрямку і коли, навпаки, заважає успішному вирішенню життєвих проблем. Отже, не завжди консультант повинен поспіхом звільняти клієнта від почуття провини. У випадку справжньої провини важливо обговорити питання про її спокутування. Звільнення від невротичної провини передбачає усвідомлення її "уявності". Лише в такий шляхом можливе очищення. У всіх випадках консультанту необхідне глибоке знання різних аспектів переживання провини.

Особливості консультування клієнтів, які плачуть

Сльози, як правило, заважають спілкуванню. Не є винятком і консультативні зустрічі. Немало клієнтів, особливо жінок, хвилюються, розповідаючи про невирішені труднощі свого життя, трагедії та не можуть говорити без сліз. Сльози є спогадами про складні ситуації та поверненням до них.

Більшість консультантів намагаються утримати клієнтів від плачу та спрямовують на це частину своїх зусиль. І тут виникає небезпека, що, намагаючись обминути переживання та не спровокувати сліз, можна упустити важливі аспекти життя клієнта. Через недостатнє розуміння клієнта консультант інколи сам стає об'єктом його маніпуляцій. Деякі консультанти свої зусилля, спрямовані на стримування клієнтів від плачу, пояснюють тим, що схвилюваний клієнт втрачає здатність нормально говорити. Інколи консультант почуває себе винуватим через сльози клієнта, вважаючи, що довів його до сліз; він боїться, що його буде звинувачено в нечутливості, інакше кажучи, згодний взяти на себе відповідальність за сльози.

Проте насправді не консультант доводить клієнтів до сліз, не він є причиною життєвих труднощів та особистих проблем клієнтів. Клієнти плачуть через свої особисті справи, і консультант тут ні до чого. Клієнт нерідко починає та перестає плакати без впливу консультанта. Коли стає зрозуміло, що клієнт зараз почне плакати, треба зберегти спокій, почекати, поки він заспокоїться. Часом для цього клієнт змінює тему бесіди на якийсь час — і цьому не слід заважати. Якщо клієнт все ж таки розплакався, то треба дати йому можливість виплакати. Коли він виплачеться, саме час починати розмову. Дозволити плакати — значно пристойніше, ніж намагатися заспокоювати.

Консультанту слід знати, чому, власне, клієнт плаче під час консультування. Основна причина, безперечно, — тягар проблем клієнта, його пригніченість, однак ця причина не єдина.

Більшість людей, особливо жінки, плачуть від злості. Тут заспокоювання не допоможе. Тим, хто плаче від злості, треба дозволити виразити свої почуття. Інколи плачуть у стані фрустрації, а інколи — від радості. У будь-якому випадку консультант повинен дати клієнту можливість спокійно поплакати.

Не слід також намагатися надто співпереживати плачу, тобто поводитися подібно до матері, якій дуже хочеться втішити дитину. Часто сльози є засобом маніпуляції в міжособистісних ситуаціях.

Консультування істеричних особистостей

В одному із психологічних словників (Slavney, McNeigh, 1978; цит. по: Storr, 1980) поведінка істериків характеризується таким чином: «істерична особистість відрізняється переважанням потреби подобатися оточуючим та прагненням подолати страх, що їй не вдасться привернути їх увагу. Це проявляється в невтомній активності, драматизації, брехливості, в провокативній поведінці (іноді сексуального характеру), в незрілій та нереалістичній залежності від інших».

Істерики, намагаючись бути привабливими, витрачають багато енергії для того, щоб подати себе в найдраматичнішому світлі. Це, до речі, робить їх цікавішими клієнтами. Вони "підкупають" консультанта готовністю говорити про свої переживання. Правда, ці переживання, як правило, бувають художньо перебільшеними. Суть не в тому, що саме істерики

говорять, а в їхній манері говорити. Невипадково MacKinon і Michels (цит. за Kennedy, 1977) зазначають, що "консультанти-початківці бесіду з істеричною особистістю вважають найлегшою, а досвідчені спеціалісти — найважчою". Істерична особистість виявляється дуже цікавою та привабливою тільки на перший погляд. На консультанта-початківця, як правило, насамперед впливають швидкість та манера мовлення, внутрішнє тепло. Однак робота з такими клієнтами виявляється не настільки легкою, як здається спочатку. Під час бесіди з'ясовується, що істерики не такі вже й емоційно багаті особистості, а їхні наміри стосовно консультування, на жаль, неоднозначні.

Істеричні особистості формуються в ранньому віці. Прикладом може бути дитина, яка домагається уваги батьків та постійно терпить в цьому невдачу.

Коли батьки ігнорують потреби дитини в увазі та любові, дитина починає драматизувати свої потреби. Чим більш "глухі" батьки, тим голосніше кричить дитина, бажаючи бути почутою. Для досягнення своєї мети вона використовує широкий спектр форм поведінки — від сліз до хвороби. Подібні форми поведінки дорослі вважають істеричними.

Істерична особистість, коли їй не вдається сподобатись оточуючим, готова використати всі можливі маски та ролі, які, на її думку, є допустимими. Так втрачається особистісна ідентичність, внутрішній стрижень, що створює відчуття "справжнього Я". Отже, відбувається підміна реального життя інсценуваннями.

Істеричні клієнти в консультуванні намагаються скористатися своїми привабливими якостями, особливо тоді, коли консультант — протилежної статі. Як правило, вони намагаються надати контакту еротичного, сексуального забарвлення.

Однак така поведінка істеричної клієнтки (жінки) досить специфічна: якщо консультант (чоловік) виявляє хоч незначний інтерес еротичного характеру, вона відразу ж відступає, пояснюючи, що зовсім інше мала на увазі. Істерична особистість насправді НЕ усвідомлює наслідки своєї поведінки, тому оточуючі часто почувають себе обдуреними. Між іншим, це традиційний стереотип поведінки істеричної особистості в житті. Така постійна відмова взяти на себе відповідальність за провокуючий флірт виключає нормальні стосунки з особами протилежної статі. Істерична особистість лише справляє враження теплоти та легкості в спілкуванні. Насправді вона постійно відчуває проблеми, що стосуються справжніх почуттів (любові) та інтимних звичок.

Еротичний відтінок поведінки істеричної особистості зовсім не означає, що клієнтка прагне близькості — вона не знає, що робити з реальною інтимністю. Нереальні сигнали служать їй лише заміниками справжньої фізичної близькості. Істерична особистість постійно шукає любові, однак не вміє створювати справжні стосунки.

У консультуванні трапляється ще одна особливість істеричної поведінки — людина уявляє себе в ролі безсилої та залежної істоти, яка потребує турботи та уваги з боку сильної фігури. При цьому істероїдний

клієнт очікує, що консультант візьме на себе роль батька. Наприклад, істеричній клієнтці, власне кажучи, не потрібний коханий — їй потрібен добрий батько. Ось чому вона буває шокована, побачивши відповідну реакцію на свою провокаційну поведінку.

Уявлення себе в ролі дитини, яка потребує опіки — ознака, яка дуже характерна для істерика.

Слід відзначити, що в ставленні до осіб своєї статі істерична особистість часто антагоністична та схильна до суперництва: вона вбачає в інших жінках конкуренток у боротьбі за увагу оточуючих. Поведінка істеричної особистості може провокувати контрперенесення консультанта. Тому, працюючи з такими клієнтами, консультант повинен постійно контролювати свої почуття.

Істерики найчастіше звертаються з проблемами, пов'язаними із сімейними стосунками та сексуальним життям. Проблеми криються в небажанні жертвувати собою заради іншої людини. Незважаючи на зовнішню сексапільність, більшість істеричних особливостей нездатні до нормальної сексуальної реалізації.

Істерична особистість використовує різні форми психологічного захисту, які консультант повинен знати. Істеричні особистості виявляють схильність до фантазування — лише в уявному світі вони отримують багато любові та уваги. Символічне задоволення потреб більш прийнятне, тому що мало зачіпає конфлікти, приховані в підсвідомості. В істериків часто дійсність переплутана з фантазією; вони вірять у свої вигадки.

Для більшості істеричних клієнтів, особливо жінок, характерна тривала історія лікування в різних лікарів. Як відомо, при істеричному неврозі часто зустрічається феномен конверсії. У цьому випадку внутрішній психологічний конфлікт виражається у вигляді тілесних симптомів, які стають його символами. Тому істеричні особистості безперервно лікуються від різноманітних соматичних порушень. Як правило, конверсивні симптоми набувають форми втрати відчуттів: анестезія кінцівок, сліпота, глухота тощо. Більшість істеричних клієнтів під час консультування дуже емоційно повідомляють свій анамнез.

Коли йдеться про невротичні симптоми, важливо наголосити на їх вторинній вигоді для клієнта. Цю вигоду клієнт не усвідомлює або усвідомлює лише частково. Істеричні симптоми задовольняють три його основні потреби:

- а) "карають" осіб, до яких клієнт відчуває ворожість;
- б) допомагають клієнту уникнути неприємних, загрозливих, потенційно принизливих ситуацій;
- в) допомагають викликати симпатію в оточуючих чи звернути на себе увагу.

Тому нерідко виникає суперечність між висловленим клієнтом бажанням та тим, про що говорять його симптоми. Ця суперечність викликає в консультанта підозру, що клієнт нещирий та симулює. Розібратися в ситуації консультанту допомагає його інтуїція, яку не слід ігнорувати.

Докладаючись на інтуїцію, можна не лише ідентифікувати істеричних клієнтів, а й уникнути різноманітних пасток, що приховуються в роботі з ними.

Консультування obsесивних особистостей

Obsесивною особистістю називають людину з obsесивними або компульсивними рисами:

Obsесія — це постійне повторення небажаної нав'язливої думки, від якої неможливо позбутися зусиллям волі. Компульсія — це нав'язливе спонукання виконувати яку-небудь дію чи серію дій. Серія нав'язливих дій має, як правило, ритуальний характер. Здійснення цих дій дає змогу індивіду уникнути нападів тривоги. Хоч у деяких діагностичних системах вирізняють obsесивно-компульсивний невроз, проте важко провести грань між нормою та патологією.

Salzman (1968) виділив три основних прояви obsесивно-компульсивного синдрому:

- 1) нав'язливість, не пов'язана ні з якими раціональними потребами;
- 2) нав'язливі думки через їх чужість зумовлюють дискомфорт або соматичні порушення;
- 3) індивід розуміє паралогічність нав'язливих думок та вчинків, проте не може їм протистояти.

Obsесивній особистості властиві позитивні, соціально цінні риси: старанність, надійність, самоконтроль, чесність. З іншого боку, S. Freud, описуючи особистість із схильністю до obsесивних симптомів, вказує на обов'язкову комбінацію трьох рис: педантичність, скупість, упертість.

Були описані типові особливості стилю obsесивно-компульсивної особистості:

- когнітивна ригідність — обґрунтування погляду на життя негнучкими, формальними соціальними установками, або явно догматичний стиль мислення;
- найбільш характерний стиль життя — напружена активна діяльність без розслаблення та відпочинку;
- невпевненість у правильності прийнятих рішень, відкладання рішень через побоювання помилитися;
- постійний стан тривожності obsесивно-компульсивної особистості про те, що спільна робота з колегами не може бути виконана належним чином без її контролю;
- викривлення дійсності, що проявляється в надмірній тривожності з приводу непередбачуваних подій — на прикладі можливої хвороби.

Obsесивна особистість звертається за допомогою не внаслідок специфічних проблем, а у зв'язку з тривогою в міжособистісних стосунках чи

сімейному житті. Обсесивно-компульсивні симптоми можуть становити лише незначну частину скарг такого клієнта.

Консультанту слід розуміти особливості обсесивної особистості, щоб уникнути помилок у роботі з такими клієнтами та розуміти власні реакції при зустрічі з ними.

Важливий неусвідомлений внутрішній конфлікт обсесивної особистості — це боротьба між слухняністю та неслухняністю, між бажанням догоджати та прагненням чинити опір авторитетам.

Обсесивна особистість відрізняється надмірною схильністю до самоконтролю контролю над оточуючими. Вона остерігається зовнішнього світу та власних потреб. Як зазначає Salzman (1968), людина обсесивного типу "відчуває потребу контролювати себе та своє оточення, щоб угамувати почуття безсилля". Ймовірність власної некомпетенції, недостатньої поінформованості, нездатності зменшити ризик спричинює сильну тривогу.

Нездатність до самоконтролю, а точніше, до контролю своїх агресивних бажань породжує несправжню слухняність або, як стверджує Storr (1980), схильність до тиранії в ставленні до інших. Надмірна слухняність призводить до руйнування індивідуальності. У першому варіанті захисної реакції обсесивна особистість виявляє тенденцію до конформізму. Вона обирає залежність від людини, яка може підказати, як жити. Першість віддається безпеці, а не задоволенню життям. Такий клієнт, як правило, підпорядковується консультанту та легко погоджується зі всіма його пропозиціями. Він постійно висловлює вдячність консультанту за допомогу та переживає через те, що може спричинити якісь незручності.

Іншим варіантом невдалого самоконтролю, як зазначалося вище, є схильність до домінування, прискіплива критичність. Людина важко вживається з іншими людьми, особливо в сім'ї. Немоżliвість повністю контролювати інших людей збуджує злість, яка в міжособистісних стосунках проявляється як ірраціональна тиранія. У консультуванні обсесивна особистість цього типу як самозахист використовує напад; наприклад, пояснює консультанту, що він повинен говорити, коментує його дії, робить зауваження з приводу його поведінки під час конкретної зустрічі або взагалі може прочитати "коротку лекцію" про консультування. Консультант відчуває пряму загрозу своїй професійній компетентності та, як правило, сердиться. Однак досвідчений консультант розуміє психологічну реальність, приховану за такими діями. Клієнт не ставить за мету образити консультанта, а намагається таким способом взяти під контроль свою тривогу та захиститися від допомоги, яка може становити для нього не меншу небезпеку, ніж його проблеми.

Для обсесивного стилю характерне використання засобів спілкування, які руйнують спілкування. Немало обсесивних клієнтів у консультуванні беруть участь лише фізично, а психологічно ухиляються від спілкування. Клієнт дивиться кудись убік, ледве чутно говорить, розгублено слухає. Така поведінка фруструє консультанта, як і мовчання, яке клієнт також використовує для ухиляння від вирішення своїх проблем. У подібних

випадках консультант може досить витончено виражати ворожість, наприклад, за допомогою питання: "Вам нічого мені сказати?" Інколи консультант ставить запитання: "Про що Ви думаєте, коли мовчите?". Це може допомогти обсесивному клієнту трохи більше доторкнутися до його емоційної сфери.

Обсесивна особистість щосили намагається не говорити про свої емоційні проблеми. Вона докладає надзвичайних зусиль, щоб приховати емоційні проблеми, але таким чином лише демонструє їх. Клієнт постійно намагається контролювати консультативну бесіду, щоб уникнути емоційного контакту з консультантом. Тому бесіда стає хвилеподібною — як тільки консультант робить чергову спробу проникнути до глибини, клієнт намагається викрутитися та звести його наміри нанівець. Якщо консультант відчуває, що перед його носом зачинилися двері, значить, він наблизився до найсуттєвіших проблем клієнта. Намагання ухилитися від проникнення у свій внутрішній світ проявляється в схильності до інтелектуалізації. Пояснення та консультації обсесивний клієнт сприймає головою, а не серцем. Він багатослівний не з метою точніше виразити свої почуття, а для відмежування від них. Розповідь такого клієнта переобтяжена деталями, він намагається нічого не пропустити у своїй розповіді, але все-таки не розкриває своєї особистості. Бесіди з обсесивними клієнтами, як правило, важкі та довгі.

Для аналізу витісненого обсесивним клієнтом матеріалу інколи доцільним може бути дослідження його снів. Допомагає також використання малюнкових тестів замість завдання розповісти про проблеми словами.

Обсесивні клієнти люблять приходити до консультанта з описом переліку своїх проблем чи зі списком запитань, які необхідно обговорити під час консультування. Очевидно, це відображає бажання контролювати ситуацію консультування та ухилитися від прямого емоційного контакту з консультантом. Коли клієнту не дозволяється користуватися наперед підготовленими текстами чи дотримуватися встановленого ним порядку запитань-відповідей, він розгублюється. Така поведінка консультанта є для нього сюрпризом, а обсесивна особистість не терпить сюрпризів: спонтанність провокує в неї тривогу. Підготовка до зустрічі з консультантом спрямована на попередження несподіванок, що можуть вивести з рівноваги. Консультант може запитати клієнта: "Чому Ви приділяєте таку увагу підготовці до нашої зустрічі?". Відповідь клієнта може відкрити шлях у його внутрішній світ. І, звичайно, працюючи з обсесивними клієнтами, консультант сам не повинен користуватися подібними допоміжними засобами (наприклад, записами).

Працюючи з обсесивними клієнтами, консультант повинен вирішувати подвійне завдання (Storr, 1980). По-перше, він повинен допомогти клієнту виразити внутрішні спонування, від яких той захищається. По-друге, сам консультант повинен бути людиною, здатною до експериментування, щоб клієнт міг потренуватися в зав'язуванні вільних від субординації стосунків.

Якщо реакція консультанта на obsесивну особистість адекватна, психологічним захистом клієнта виступає злість. Таку відповідну реакцію слід розглядати не як результат своєї помилки, а як ознаку прогресу в роботі. Консультанту не слід згладжувати стосунків із клієнтом, який сердиться. Навпаки, необхідно дозволити йому висловити свої приховані почуття. Не слід заохочувати бажання клієнта негайно подолати злість. Реальне консультування може розпочатися лише тоді, коли ми будемо крок за кроком пов'язувати злість клієнта з причинами, які її викликали, та з'ясуємо суть специфічного стилю його стосунків з іншими людьми. У цьому криється шанс хоч трохи звільнити obsесивного клієнта від тягара невисловлених емоцій.

Консультування при параноїдальних розладах

Основні параноїдальні симптоми — це манія переслідування та манія величності. Характерна для параноїдальної особистості схильність до цих маній зумовлює нездатність до встановлення зв'язків з іншими людьми та соціальну відстороненість, а також відображає дифузність особистісної ідентичності, коли людині важко відрізнити, що стосується її власної особистості, а що — ні.

Сутність манії переслідування полягає в підозрі оточуючих у злих намірах. Тому параноїк витрачає багато часу на виявлення "ворогів", які слідкують за ним, підслуховують його розмови тощо. Таким "ворогом" може стати як окрема людина, так і група людей. Із цією манією пов'язана й інша — ревнивість, що дуже часто зустрічається. Підозра одного з подружжя в зраді — дуже вагома підстава для параноїдальних страхів.

Манія величності виявляється в приписуванні собі талантів та здібностей. Параноїки такого типу, як правило, грають роль винахідників, роботи яких покликані вирішувати глобальні проблеми світу, або творців месіанських теорій, котрі здатні врятувати світ. Іноді параноїя проявляється в еротоманії, коли людина думає, що вона закохана та намагається звабити особу протилежної статі.

Параноїк, хоч і прагне близькості з іншими людьми, проте боїться бути обманутим. Це і слугує головною причиною підозрілості. Отож, параноїк, боячись бути відштовхнутим, сам усіх відштовхує, що зумовлено його ворожістю.

Консультант, зустрівшись із параноїдальним клієнтом, повинен бути готовим до його недовір'я, ворожості. Такі клієнти постійно "перевіряють", наскільки можна довіряти консультанту. Недовір'я та ворожість досить неприємні в спілкуванні, а їх подолання є найважливішою умовою в роботі з параноїдальними клієнтами. Насамперед консультант повинен мати на увазі, що параноїки подібним чином поведуться з усіма людьми. Відповідне розуміння допомагає консультанту зберегти самовладання, не використовувати надмірного захисту та не намагатися "перемогти" клієнта. Працюючи з параноїдальними клієнтами, слід дотримуватися певної

дистанції, тому що надто швидко чи надміру глибоке консультативне "втручання" може викликати у них негативні переживання.

Недосвідчений консультант може почати дискутувати або сперечатися з параноїком з приводу обґрунтованості його маній, намагаючись використати логічні аргументи. Дискусія недоцільна, оскільки для параноїдального клієнта недоступна мова логіки. У спілкуванні він користується параноїдальними метафорами. Значно важливішим є сам факт існування манії та впевненість клієнта у своїй правоті. У будь-якому випадку консультант повинен пам'ятати, що він має справу не з манією, яку слід знищити, а з людиною, яка "породила" цю манію.

Консультування шизоїдних особистостей

Шизоїдна особистість є однією з найскладніших у роботі консультанта чи психолога, а найгірший її прояв — шизофренія — є одним із найглибших та найскладніших порушень психіки. Контури шизоїдної особистості можна окреслити за основними симптомами шизофренії. Вперше термін "шизофренія" використав відомий психіатр Eugen Bleuler (1911 р). Найважливіші симптоми цього порушення психіки він описав відомою формулою "чотирьох А" (цит. за Kennedy, 1977):

1) афективність — у хворого на шизофренію порушується емоційна сфера. Його емоційне життя стає дуже бідним. Нерідко емоційні реакції неадекватні (наприклад, сміх у розповіді про смерть близької людини), тобто емоційне переживання не відповідає змісту думок;

2) асоціативність — шизофренікам властива втрата логічної послідовності думок. На основі асоціацій, які вільно виникають, у них спостерігається перестрибування від однієї думки до іншої. Спосіб мислення здається дивним та хаотичним, відповіді на запитання бувають абсолютно неадекватними. Іноді асоціативні порушення можуть бути дуже тонкими та важко помітними;

3) аутизм — мислення шизоїда надто суб'єктивне та егоцентричне. Він здається заглибленим у мрії та фантазії, які поступово підмінюють реальність. Нерідко слова набувають особливого змісту та консультанту важко зрозуміти, про що говорить клієнт. Такий індивідуальний словник свідчить про аутичність мислення;

4) амбівалентність — хоч більшість людей іноді відчують суперечливі почуття в тих чи інших ситуаціях, шизоїдна особистість амбівалентна майже в усьому. Вона переповнена суперечливими почуттями, поглядами в ставленні до інших людей та до своїх життєвих умов.

Шизоїдні особистості потрапляють на психологічне консультування чи психотерапію з різних причин. Найчастіше причиною звернення є недовіра та переконаність, що оточуючі нездатні їх зрозуміти та допомогти, тому вони шукають допомоги в спеціалістів, від яких очікують розуміння своїх проблем. Як правило, шизоїди скаржаться на неможливість встановити та підтримувати стосунки, особливо з особами протилежної статі, на

нездатність сконцентруватися та закінчити розпочату роботу, на поганий настрій.

Шизоїдні клієнти відчують багато складностей у стосунках з іншими людьми. Вони недовірливі, тому в них дуже мало або взагалі немає друзів. Інколи шизоїд зав'язує дружні стосунки з подібними собі, однак ці стосунки, як правило, неміцні та короткі. Шизоїдні клієнти уникають близькості, інтимності, тому що реакції інших людей викликають у них амбівалентні почуття. Від близькості вони захищаються, уникаючи будь-яких емоційних проявів у міжособистісних стосунках. Оскільки почуття надзвичайно важливі в житті людей, шизоїдна особистість балансує на грані переживання беззмістовності життя. Уникання близьких стосунків шизоїдні клієнти пояснюють тим, що такі стосунки їх виснажують, до того ж вони не хочуть обтяжувати оточуючих. "Збереження" себе в спілкуванні призводить до обережності та не дозволяє поводитися спонтанно. Виникнення настанови на уникання близьких міжособистісних зв'язків пояснюються (Storr, 1980) специфічною поведінкою батьків у дитинстві. Догляд за малюком відбирає в батьків багато фізичної та психічної енергії, та шизоїдні батьки, яким чужий світ дитини, її потреби, відчують себе виснаженими. У результаті дитина не отримує необхідної їй любові та розуміння. У неї формується впевненість, що любов можлива лише в уяві.

Пізніше, у зрілому віці, емоційні стосунки сприймаються не як такі, що взаємозбагачують, а як виснажливі, тому найбільш безпечним здається ухиляння від них. Намагаючись поповнити дефіцит контактів із зовнішнім світом, шизоїдна особистість створює багатий уявний світ. Недоступність реальних стосунків та справжньої любові шизоїди компенсують в уяві, наділяючи себе величчю. Плоди уяви шизоїдна особистість намагається поєднати з реальністю. В міжособистісних стосунках це виражається в зверхньому ставленні до людей, що є неприйнятним для оточуючих.

До речі, шизоїдні індивіди можуть відчувати залежність від інших, вважаючи, що нездатні потурбуватися про себе чи влаштувати своє життя. Почуття безсилля— одна з причин регресії таких клієнтів до примітивних форм пристосування до оточення. З іншого боку, шизоїдній особистості боляче почувати себе залежною, тому що це вражає її гордість.

Особливості шизоїдної особистості ускладнюють встановлення та підтримання контакту з нею. У стосунках із такими клієнтами дуже важливо продемонструвати зацікавленість та бажання допомогти, а не діагностичний підхід. За важкими порушеннями криється унікальна людина, і навіть незначний прояв простої людяності консультанта може дати непогані результати та полегшити страждання шизоїдного клієнта.

Консультанту слід розуміти ступінь ізоляції шизоїдного клієнта. Перший контакт повинен бути інтелектуалізованим. Шизоїдного клієнта легко налякати безпосереднім проникненням в його емоційне життя. Консультант також повинен брати до уваги суперечність між бажанням клієнта бути з людьми та страхом перед оточуючими.

Поспішність в установленні близького контакту з клієнтом може спровокувати його втечу з консультації. Однак, якщо консультант буде дуже нейтральним та надмірно віддалиться від клієнта, той може відчувати себе відштовхнутим. Не слід забувати, що оптимальна дистанція у взаємостосунках — найкращий подарунок для шизоїдного клієнта.

Консультант повинен пам'ятати, що в консультуванні шизоїдний клієнт поводить себе так, як і в інших життєвих ситуаціях, наприклад, у сім'ї. Ці клієнти часто намагаються чинити так, щоб люди, які їх оточують, відчували провину.

Коли клієнти говорять, що консультант ще більше заплутав їхні проблеми, це не проста констатація факту, а швидше, психологічна маніпуляція. Клієнт намагається спровокувати в консультанта почуття провини, сподіваючись, що той розгнівається, і тоді він отримає підтвердження неефективності його роботи.

Узагальнюючи сказане, слід зазначити, що шизоїдна особистість у консультуванні — це виклик консультанту. Але не слід забувати, що це і найцікавіші клієнти, які здатні навчити консультанта орієнтуватися в глибинах людської психіки.

1. Які особливості консультування при переживанні провини?
2. Які особливості консультування клієнтів, які плачуть?
3. Які особливості консультування істеричних особистостей?
4. Які особливості консультування obsесивних особистостей?
5. Які особливості консультування при параноїдальних розладах?
6. Які особливості консультування шизоїдних особистостей?